

یادداشت سردبیر

کتابخانه ملی در یک نگاه

سرمایه‌گذاری کلان در کشورهایی چون: فرانسه، انگلیس، ایران، دانمارک و... ساخته شده است، همگی دلیلی بر لزوم پرداختن به این نوع کتابخانه تلقی می‌شود.

در این جا باید به دو اصطلاح ملت و غرور ملی توجهی ویژه مبذول داشت. هستند کشورهای نوظهوری که بعضاً به شمال و جنوب کشورمان بسیار نزدیکند و در پی احراز هویت، در تلاشند که آثار باستانی بیابند و یا سفارش اختراع و اکتشاف آن را بدهند! برای این کشورها ملیت و ملت مطرح نیست تا کتابخانه ملی مطرح باشد. لذا به گفته پیترو لور بهتر است اینان اصلاً به فکر تأسیس کتابخانه ملی هم نباشند، اما کشورهای کهن که هزاران سال فرهنگ و تمدن آنان قدمت دارد و شکل دهنده اولین تمدن‌های مکتوب بشری بوده‌اند، البته باید به بهترین وجهی به حفظ و حراست از کیان فرهنگی مکتوب ملت خود پردازند و به آن ببالند.

این بالیدن و غرور نوعی فریب، خودپرستی و تکبر

همایشی در ۲۷ آذر ماه با عنوان کتابخانه ملی: گذشته، حال، آینده با همت انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران تشکیل شد. موضوعات طرح شده در آن همایش بهانه‌ای شد که وضعیت این کتابخانه در یک نگاه نمایانده شود.

در سه دهه اخیر بحث‌های زیادی درباره لزوم و عدم لزوم وجود کتابخانه‌های ملی مطرح شده است. سؤال اساسی این مباحث این است که آیا با پدیدار شدن محمل‌های جدید اطلاعات و تشکیل کتابخانه‌های دیجیتالی و مجازی تا چه اندازه این نوع کتابخانه در آینده کارایی و ضرورت خواهند داشت. تقریباً همه تحلیل‌ها به این منجر شده است که اگر از همه شئون اطلاع‌رسانی کتابخانه‌های ملی غفلت شود، اما از این نکته نمی‌توان غافل بود که این کتابخانه‌ها تجلیگاه غرور ملی یک ملت محسوب می‌شوند و تاملت و ملیت پابرجاست چنین کتابخانه‌هایی نیز باید به حیات خود ادامه دهند.

ساختمان‌های عظیمی که در دهه گذشته با

نژادپرستانه نیست بلکه تجلی به حق یک فرهنگ تأثیرگذار بر حیات بشری است.

گاهی ممکن است غرور یک ملت، ناشی از فریب، کج اندیشی و کجروی باشد. غرور تلقین شده توسط ایدی امین ها، صدام ها و میلوسویچ ها از این صنف است. اولی چنان فریبی را پدید آورده بود که وقتی بر تخت روانی که تاجران انگلیسی آنرا حمل می کردند می نشست، فریاد درود و مرگ هزاران نفر برمی خواست و تصور می کردند که امپریالیسم پیر را دچار چه خفت بزرگی کرده اند. حاصل این غرور چیزی جز هزاران هزار کشته و فقر و نکبت چیزی نبود و اکنون آن دیکتاتوری در عربستان در تبعید بسر می برد!

دومی را خود شاهد بوده ایم که با علم کردن شعار قادسیه، به جنگ مجوسان ایرانی و تازیان! کویتی رفت و چه جنایت ها که نکرد و چه فجایع که به بار نیاورد و ملتی به خیابان ها ریختند و برایش هله هله کشیدند و اکنون در انتظار سرنوشت، منتظر تصمیم زورمداران است. و سومی که صرب ها را به چنان غروری مبتلا کرده بود که هزاران هزار کشته و تجاوز و آوارگی حاصل آن بود و اکنون در لاهه در انتظار سرنوشت است.

آری اینها غرورهای کورند و برخاسته از اندیشه های غلیل و قدرت محور، اما وقتی غرور به سوی فرهنگ و اندیشه یک ملت متمایل می شود نه تنها مرگ زانیست بلکه حیات آفرین است. آنچه از این کتابخانه ها برمی خیزد، سرگذشت شکست ها، پیروزی ها، امیدها، اندیشه های هنرمندان، اندیشمندان و فرزانه گانی است که در مجموعه کتابخانه تبلور می یابد و بقای آن همپای بقای یک ملت خواهد بود. درباره چگونگی تقویت و بالندگی کتابخانه های ملی در همایش های بین المللی زیادی بحث شده است. در بسیاری از این همایش ها، پرداختن به چهار موضوع را عامل پویایی و فعالیت بهینه کتابخانه های

ملی دانسته اند:

۱. جایگاه قانونی کتابخانه ملی و مقررات مربوط

به آن؛

۲. وضعیت بودجه؛

۳. وضعیت مدیریت و تشکیلات؛

۴. وضعیت ساختمانی این کتابخانه ها.

لازم است وضعیت کتابخانه ملی ایران از این چهار

جنبه مورد توجه قرار گیرد:

۱. جایگاه قانونی کتابخانه ملی ایران

جایگاه قانونی این کتابخانه طی سال هادستخوش تغییر و دگرگونی بوده است. تا سال ۱۳۴۳ تابع وزارت فرهنگ یعنی وزارت آموزش و پرورش بود و از این سال به وزارت فرهنگ و هنر پیوست. در سال ۱۳۵۸ طی مصوبه شورای انقلاب با ادغام کتابخانه پهلوی در آن به وزارت فرهنگ و آموزش عالی ملحق شد. در سال ۱۳۶۹ با تصویب مجلس شورای اسلامی این کتابخانه زیر نظر نهاد ریاست جمهوری قرار گرفت و دارای اساسنامه ای نسبتاً جامع شد.

در این اساسنامه، کتابخانه ملی مؤسسه ای علمی، تحقیقاتی و خدماتی تلقی شده است که هدف آن گردآوری، حفاظت، سازماندهی و اشاعه آثار مکتوب و غیرمکتوب منتشر شده در ایران یا نشر یافته توسط ایرانیان خارج از کشور، و یا منابع نشر یافته در سایر کشورها درباره ایران و اسلام است. و هم چنین آثار بنیادی علمی و فرهنگی و فنی سایر کشورها و انجام پژوهش های کتابداری و اطلاع رسانی و برنامه ریزی برای مشاوره و هدایت کتابخانه های کشور از دیگر اهداف این کتابخانه است.

همان گونه که ملاحظه می شود با تصویب این اساسنامه، کتابخانه ملی دارای خط مشی مشخص، حساب شده و مدونی شد که نسبتاً تمامی خلاء های قانونی را برای دستیابی به یک کتابخانه ملی پویا به

مفهوم نوین آن پرمی کرد.

اما فقط اتکا به قانون اساسنامه کافی به نظر نمی‌رسید لذا مقررات و قوانین دیگری در راستای فعالیت‌های کتابخانه طرح شد و با تمام پیچیدگی‌ها به تصویب رسید و با پیشنهاد تصویب آن داده شد.

الف: قانون فهرست‌نویسی پیش از انتشار را در سال ۱۳۷۰ به پیشنهاد کتابخانه ملی به موجب اصل ۱۳۸ قانون اساسی از تصویب هیئت دولت گذشت.

اکنون بیش از ۹۰ درصد از کتاب‌های منتشر شده در سطح کشور با فهرست‌نویسی پیش از انتشار منتشر می‌شوند، و آگاهان این رشته واقفند که این مهم چه صرفه جویی عظیمی را به لحاظ مالی به دنبال دارد و همچنین اولین سنگ بنای تشکیل هر نوع شبکه اطلاع‌رسانی کتابشناختی در سطح کشور است.

ب: قانون واسپاری منابع غیرکتابی در سال ۱۳۷۸ به تصویب شورای عالی انقلاب فرهنگی رسید.

این قانون همه ناشران منابع غیرکتابی را مکلف کرده است که یک نسخه از آثار خود را به کتابخانه ملی تحویل دهند و شماره ثبت دریافت دارند.

ایران از نخستین کشورهای است که این قانون در آن به تصویب رسیده است و خوشبختانه با بی‌گیری‌های قابل‌تحسین کارمندان این واحد تاکنون بیش از ۱۵,۰۰۰ عنوان منابع غیرکتابی از این طریق به کتابخانه ملی واصل شده است.

ج. اجرای قانون ثبت آثار به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی محول شده است. طی توافقی که با وزارت مذکور به عمل آمد، کتابخانه ملی عهده‌دار این امر شد و سه ماه است که ثبت آثار آغاز شده است.

د: قانون واسپاری شکل دیجیتالی کتاب‌های منتشر شده، برای تصویب به کمیسیون فرهنگی مجلس شورای اسلامی ارائه شده است. براساس این قانون همه ناشران موظف خواهند شد که شکل دیجیتالی کتاب را نیز به کتابخانه ملی تحویل دهند.

تصویب این طرح می‌تواند تشکیل کتابخانه ملی

دیجیتالی را تسهیل کند.

تصویب قانون اساسنامه کتابخانه و دیگر قوانین مربوط به فعالیت‌های کتابخانه ملی و همراهی مراجع قانونگذار نشان‌دهنده آن است که این کتابخانه با اتخاذ تدابیر لازم در بسیاری از زمینه‌های می‌تواند قوانین لازم را از تصویب بگذراند.

۲. وضعیت بودجه

سطح بودجه کتابخانه‌های ملی همواره به عنوان یکی از شاخص‌های میزان توجه و اهتمام به حوزه فرهنگ محسوب می‌شود.

کتابخانه ملی ایران در سال ۵۷ که به عنوان یک اداره کل فعالیت می‌کرد میزان بودجه‌اش از چند میلیون تومان تجاوز نمی‌کرد. تلاش مسئولان کتابخانه در آن سال‌ها بر آن بود که در بدنه مدیریتی کشور این مسئله راجا بیندازد که این عرصه نیاز به توجه و عنایت بیشتر دارد. توجهی که به عمل منتهی شود نه شعار. خوشبختانه این تلاش‌ها باعث شد که تاحدی به این مهم پرداخته شود. اکنون بودجه سالانه کتابخانه ملی بالغ بر ۲۲,۹۵۰,۰۰۰,۰۰۰ ریال است.

در سه سال اخیر نیز برای خرید کتاب از خارج از کشور حدود ۳/۵ میلیون دلار هزینه شده است.

۳. وضعیت تشکیلات و مدیریت کتابخانه

درباره چگونگی مدیریت و تشکیلات کتابخانه ملی همواره بحث شده است. همواره مدیریت و تشکیلات این کتابخانه‌ها که از بُعدی سیاسی و از بُعد دیگر فرهنگی محسوب می‌شوند، دچار چالش و دگرگونی بوده است.

جایگاه کتابخانه ملی همیشه تعیین‌کننده مسیر حرکت و چگونگی آن بوده است. خوشبختانه قانون اساسنامه کتابخانه ملی جمهوری اسلامی، ریاست

فارغ التحصیل داشته است و در سال گذشته ۲۲۶ نفر در آموزش های کوتاه مدت آن شرکت کرده اند.

ب. پردازش:

در سال ۱۳۷۴ تعداد کتاب هایی که در کتابخانه ملی فهرست شد ۴۹۰۰ عنوان بود ولی در سال گذشته ۶۰,۰۹۶ عنوان و در سال جاری تا آخر فصل پاییز ۵۲,۸۱۷ عنوان کتاب فهرست شده است. در همین زمان ۱۹۴۵ کتاب و سند خطی نیز سازماندهی شده است.

در طی سال های اخیر سعی شده است که سالانه سه ویرایش از کتابشناسی ملی به صورت لوح فشرده منتشر شود که اکنون تعداد رکوردهای آن بیش از ۱۹۰,۰۰۰ است.

نمایه ملی ایران که نمایه مقالات منتشر شده در نشریات جمهوری اسلامی است نیز به صورت لوح فشرده، سه بار در سال نشر می یابد. تعداد رکوردهای این بانک بیش از ۲۲۰,۰۰۰ است. این نمایه سازی به صورت مقید انجام می شود.

به طور کلی بانک های اطلاعاتی کتابخانه ملی، شامل کتابشناسی ملی، نمایه ملی، فهرست کتاب های خطی، فهرست کتاب های چاپ سنگی، مستند مشاهیر و... شامل ۸۰۰ هزار رکورد است.

فهرست نویسی پیش از انتشار نیز تحت نظر این مدیریت انجام می شود.

گروه فراهم آوری کتابخانه، علاوه بر انجام واسطه سازی قانونی منابع کتابی و غیر کتابی، در چند سال اخیر سالانه بیش از ۲۵ هزار عنوان کتاب از خارج از کشور خریداری کرده است. این خریدها موجب غنی تر شدن مجموعه ایران شناسی و اسلام شناسی و بخش مرجع کتابخانه شده است. واحد مبادله و اهدای این گروه نیز اکنون، با بیش از ۳۸۰ کتابخانه و مرکز و مؤسسه علمی خارج از کشور ارتباط داشته، به مبادله کتاب و اطلاعات پرداخته است. از سال ۸۰ تاکنون

عالیه کتابخانه ملی رارئیس جمهور قرار داده است و هیئت امنایی مرکب از وزراء و عده ای متخصص، عهده دار سیاست گذاری کلان آن هستند. باید گفت سطح تشکیلاتی کتابخانه ملی در مقایسه با سایر کشورها در وضعیتی بالاتر اما تشریفاتی تر قرار دارد. این وضعیت گاهی از سرعت و صحت تصمیم گیری می کاهد.

آخرین تغییر تشکیلاتی کتابخانه ملی در سال ۱۳۷۹ از تصویب سازمان مدیریت و برنامه ریزی گذشت که عملیات کتابخانه در سه معاونت تعریف شده بود: معاونت پشتیبانی، معاونت پردازش و پژوهش و معاونت اطلاع رسانی. اکنون با ادغام ناخواسته سازمان اسناد ملی در کتابخانه ملی، مجدداً تشکیلات جدیدی در حال شکل گیری است.

تخصیص بودجه بیشتر، به کارگیری نیروهای متخصص و داشتن برنامه موجب شد که در چند سال گذشته عملکرد کتابخانه ملی سرعت بیشتری بیابد که به طور خلاصه در زیر می آید:

الف. پژوهش و آموزش:

تدوین و نشر استانداردها، تدوین و نشر گسترش ها، تدوین و نشر سرعنوان های موضوعی و اصطلاحنامه های فرهنگی و پزشکی، تدوین و نشر مستند مشاهیر، نشر مستمر فصلنامه کتاب، شروع به تدوین دایرة المعارف کتابداری و اطلاع رسانی و نشر جلد اول آن، نشر مستمر گزیده مقالات ایفلا، تدوین و نشر مارک ایران، تدوین و نشر راهنمای روزنامه ها و مجلات ایران و...

واحد انتشارات کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران تاکنون بیش از ۱۱۰ عنوان کتاب منتشر کرده است که ۷ عنوان آن مربوط به سال جاری است.

مرکز آموزش عالی کتابداری نیز فعالیت های خود را در دو سطح آموزش دانشگاهی و آموزش حین خدمت متمرکز کرده است. این مرکز تاکنون ۱۱۰

زیر می‌توان نام برد: تالارهای همایش با گنجایش ۵۰ تا ۵۰۰ نفر، موزه، نمایشگاه، دانشکده کتابداری، کتابفروشی و فضاهای اداری.

این بنا یکی از بزرگ‌ترین ساختمان‌های ساخته شده پس از انقلاب اسلامی است و به صورت هوشمند اداره خواهد شد. طراحان و مجریان آن همگی ایرانی هستند و یکی از پروژه‌های نمونه‌ای است که مکرراً ایرانیان و غیرایرانیان از آن بازدید کرده‌اند و مقالات زیادی درباره آن چاپ شده است. فعالیت‌های کنونی کتابخانه ملی در بیش از ۱۰ ساختمان پراکنده در تهران عملاً امکان مدیریت و ارائه خدمات دهی بهینه را سلب کرده است. امید است با تمرکز در ساختمان جدید، ایران نیز دارای کتابخانه ملی در شأن خود شود.

برای موفقیت در هزاره سوم ضرورت دارد که کتابخانه ملی برنامه‌ای راهبردی را برای رسیدن به اهداف خود دنبال کند. طراحی این برنامه آغاز شده است انتظار می‌رود که با همت و یاری همه دلسوزان عرصه کتاب و کتابداری و اطلاع‌رسانی این برنامه به بار بنشیند و در سایه آن نسلی آگاه تربیت شود که به گذشته درخشان خود ببالد و آینده‌ای امیدوارا طراحی کند.

فریبرز خسروی

۳۶۵۱ جلد کتاب با خارج از کشور و ۸۱,۰۰۰ جلد کتاب، در داخل کشور مبادله شده است.

ج. اطلاع‌رسانی:

تعداد اعضای کتابخانه در مجموع ۲۴,۲۶۷ نفر است. که به ساختمان‌های سی‌تیر و بهارستان و نیاوران مراجعه می‌کنند. پراکندگی ساختمان‌ها و کمبود جا عملاً امکان ارائه خدمات مطلوب را سلب کرده است. ۵ سال است که همه کتاب‌های جدید پس از فهرست‌نویسی به انبار ارسال می‌شود!

۴. وضعیت ساختمان

کشورهای اندکی در سال‌های اخیر بناهای جدید برای کتابخانه‌های ملی خود احداث کرده‌اند که مهم‌ترین آنها که در دهه اخیر افتتاح شده است کتابخانه ملی فرانسه و کتابخانه ملی بریتانیا است. وضعیت ساختمانی کتابخانه ملی به عنوان یکی از شاخص‌های تعیین‌کننده در نگرش هر کشور به حوزه فرهنگ تعیین شده است. بیشتر ساختمان‌های کتابخانه ملی ایران فرسوده است و از نبود و کمبود امکانات رنج می‌برند.

خوشبختانه ساختمان جدید کتابخانه ملی ایران با تمام نشیب و فرازهای آن در سال آینده تحویل خواهد شد و طبق برنامه انتقال از تابستان آغاز خواهد شد.

این ساختمان ۹۸,۰۰۰ مترمربع در زمینی به وسعت ۶۲۰۰۰ متر ساخته شده است. تالارهای طراحی شده در آن شامل بخش‌های زیر است: علوم انسانی، علوم و فنون، مرجع و کتابشناسی، اسلام‌شناسی و ایران‌شناسی، کتاب‌های خطی و نادر، منابع غیرکتابی، نشریات و ادواری‌ها، کودک و کتابخانه عمومی.

از دیگر امکانات پیش‌بینی شده در آن از فضاهای